

BENEDEK ELEK

TESTAMENTUM

ÉS

HAT LEVÉL

HETEDIK KIADÁS

BUDAPEST 1927.
SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R. T.
KIADÁSA.

Fenntartunk minden jogot.

Marcinak

I.

Megírom már most a végrendeletemet, fiam. Ne félj, még nem akarok meghalni. Szeretnék élni bár még annyi esztendőt, amennyit eddig éltem. Szeretném megélni bár azt a pillanatot, amelyben szárnyadra eresztlek. Ha kisebb testvéreid szárnyrakilését is megérhetném, Istennek különös kegyelmét látnám e nagy jótéteményben. De nem is merek reményleni ennyi jót.

Pedig, amikor e sorokat írom, a legszébb férfikorban vagyok. Tele élet- és munkakedvvel. Szeretném, ha száz kezem volna, hogy dolgozhatnám sokat, megmérhetetlen sokat. De vannak napok

(eleinte csak pillanatok, később órák, most már napok), amikor lelkemre nehezedik valami megmagyarázhatatlan, sejtelmes borongás, s a két kezemet is sokallom; amikor sötétnek, hidegnek látom az egész világot; amikor csak egyetlenegy gondolatom van: a halál. A halál, mely orozva lep meg. Talán épp abban a pillanatban rántja ki kezemből a tollat, amikor áradozó szívvel írom: de szép az élet, ó de szép!

Az élet semmilyen körülményei közt nem értem magam gyávaságon, fiam. De a haláltól félek, a halállal szemben megdöbrentően gyáva vagyok. Néha megesik, hogy, menvén az utcán, a szívem elszorul, s mintha egy láthatatlan kéz megmarkolna kegyetlenül: fájdalmasan vonaglik. Tudom, hogy nincsen szív-bajom, s én mégis megreszketek egész valómban. Istenem, ha meghalok itt, az utcán, messze tőled, tőletek, egy búcsúszó, egy búcsúcsók nélkül!...

Én hát csak megírom a végrendeletemet, fiam. Majd elolvasod, ha nagy leszel. Ha öreg kort érek, talán ki is pótolom, előszóval vagy írással, ahogy lehet.

Vagyonról nem kell rendelkeznem. Az nincs. Nem is lesz. Néhány könyv, amit írtam és írok még talán, amelyek második kiadást sohasem érnek, nyilván azért, mert elsőt sem kellett volna érníök: ez a te örökséged. Jó magyarán mondva: „hat ökörnek kötele, három vasvilla nyele”. De ez téged ne búsítson, fiam. Voltak ugyan rövid időszakok az én életemben is, amikor bántott a magam szegénysége s a mások gazdagságát irigyelem. Nem mintha kényelemben, pompában kívántam volna élni, de szerettem volna nagy jókat cselekedni. Letörülni az árvák, elhagyottak könnyeit, s szövethetvén a jók legjavával, megnépesíteni hazámat a nemzeti kultúra templomaival. Ám kérdés, hogy, ha milliók-

kal bírnék, ugyanígy gondolkoznám-e, A gazdagság, a jólét nem rontaná-e meg szívemet; nem ölné-e ki keblemből az idealizmust s a sok izmus közt azt, mely a századvég modern, kozmopolita fiainak szemében a legnagyobb mértékben neveltség tárgya: a chauvinizmust?

Inkább maradjak szegény, semhogy a vagyon kiforgasson a valómból. Inkább maradj te is szegény, aki jó szívvel ad egy darab kenyeret a nálánál is szegényebbnek, semhogy dúskálván a földi javakban, szív nélkül, tüntetően, az egész világ szemeláttára dobj kalácsot az éhezőknek.

Ameddig csak vissza tudok menni régi írások kalauzolása mellett: a mi familiánk az arany középszeren felül sohasem emelkedék. Sem anyagi, sem szellemi javakban. Épp annyija volt nagyapádnak, ükapádnak, hogy a maga lován, a maga kardjával szolgálta a hazát és a királyt. Verekedtek törökkel, ta-

tárral, burkussal, franciával s ezenközben pusztult otthon a gazdaság. Soványodott és fogyott a föld. Nekem már sem ló, sem kard, sem föld nem maradt. Ami kevés föld reám nézett, tudományra cseréltem. Tudományra! Kevés földdel még tudományt is keveset lehet venni, fiam! Ha megnőssz, s én is élek, nem lesz nehéz észrevenned ismereteimnek nagy hiányosságait. Ám én az iskolákban, mesterekben nem válogathattam, édes fiam. S amikor kiléptem az életbe, csak akkor láttam nagy szívbeli keserőséggel: mennyire el vagyok maradva a sors ama kegyeltjeitől, akiket tudós tanárok és nyelvmesterek kísérnek bölcsőtől a sírig.

Hanem egyben mégis előnyben voltam fölöttük, fiam! Abban, hogy falun születtem, gyermek- és ifjúkorom javát a mezőn, mesélő, nótázó parasztok közt töltöttem el. Hogy megismertem fenéig a népnek minden örömét, búját-baját,

sok nagy nyomorúságát. Hogy részem volt munkában, sanyarúságban, s ez meg-edzé testemet, lelkemet. Te fiú! Neked hiányozni fog a falu egész életedben. Félek, hogy üvegházi növevény maradsz, mely az első szélfuvintásra elhervad, letörik. Ha én nem élnék serdülő korodban, nehogy te idegen országokba való „tanulmányutakra” indulj. Ráérsz arra későbbet is. Eredj le az atyádfiaihoz, azokhoz a derék, szorgalmas gazdaemberekhez, de nem uraskodni, hanem végy a kezédbe kapát, sarlót, kaszát s dolgozz versenyt velők. Hidd meg nekem, hogy csak az a valamennyire egész ember, kinek könnyű a toll s nem nehéz a — kasza. Látod, fiam, ha én hivatalnok volnék, sohasem félnék a kormány ellen szavazni. Kiűzhetnének a hivatalomból, lehetetlenné tehetnének mindenféle pályán: volna még mindig egy biztos menedékem: a *falu*. A föld, az édes anyaföld, melyet ha becsületesen megművelsz,

meg nem csal. Egyszer többet, másszor kevesebbet, de mindig ád valamit.

Hát én úgy nevelődtem, hogy: egyik kezemben sarló, a másikban könyv. A te nagyapád, ez a szegény öreg ember nevelt így, aki sohasem olvasott paedagógiai könyveket, de a természetes esze többet ért sok tudományos, innét-onnét összeollózott könyvnél; aki filozófusok könyveit sem olvasta, de életfilozófiája okvetlenül tisztább, többet érő volt annál, mint amit könyvekből össze-vissza szedhetsz. Ám azért csak olvasd el a könyveket is.

Nem lehetetlen, hogy *író* lesz belőled. Már most sokat firkálsz s korodhoz képest elég ügyesen. Meglehet, hogy éppen az apád mesterségét folytatod: újságot írsz, csinálsz majd te is. Egyszóval sem tanácsolom, hogy újságíró ne légy. Te később ezen csodálkozol, mert hallani fogod, hogy a legtöbb apa a maga mesterségét ócsárolja s a fiának mindenféle

pályát ajánl, csak a magáét nem. Fiam, tudván, hogy e soraimat érett korban olvasod, megmondhatnám már most, hogy az apáknak *ebben az egy dologban* rendszeren nincs igazuk. Minden pálya terhes többé-kevésbé, s azok az emberek, akik erősen megdolgoznak a mindennapiért, nem látják a mások nehéz munkáját, talán mert nem érnek rá a magukétól. És nincs pálya, mely a kellemetlenségeknek, időnként lehangoló, elkeserítő momentumoknak egész sorával ne kedveskednék. De ha van pálya, ahol a *szegény ember* aránylag boldognak érezheti magát: az újságíró pálya ez. Az egyetlen, ahol a szegény ember függetlenségét, szabadságát megőrizheti. Ezek, milliók gondolatának, érzelmeinek lehet tolmácsolója egy egész életen keresztül; tolválal megvédelmezheti az elnyomottat, az ártatlanul üldözöttet; egy cikkel, melyet úgy röptiben vet a papírra, ezreket vígasztalhat meg; egy röpke szózáttal

milliókat bátorít, tüzel nemes akcióra; egy rövidke újdonsággal leleplezi, pelengérré állítja a becstelent, aki köztisztelnet bitorolt addig, holott titkos üzelmivel régen rászolgált a közmegvetésre.

Egyáltalán a *vagyonszerzést* életed céljául ki ne tűzd. Jó, ha van; jó, ha Isten becsületes munkásságodat mindenképpen megjutalmazza. De amint föltetted magadban: pénzt és pénzt szerzek minél többet, számolj is le sok minden dologgal, amelyek bírása nélkül közelebb állasz az ördöghöz, mint az Istenhez.

Ne mosolyogj e szóra: Isten, — ne mosolyogj, te századvégi gyermek! Mind hazudik, aki tagadja Istennek létezését. Okosabbnak, bölcsebbnek akar látszani más teremtett lényeknél csupán, de amint bajba kerül, az Istenhez fohászkodik. Az Istenhez, aki áld és ver. Aki meg-megszomorítja a jókat is, nyilván

azért, nehogy elbizakodjanak. Hiszen tanúja valál, hogy szegény nagymamád, kit fiatal korában ért a bús özvegység s ki egymaga nevelt föl nyolc kis gyermeket, dolgozván, megtoldván a napot az éjjel, amikor már munka, gond nélkül élhet vala, kényelemben, szerető gyermekektől, unokáktól környezetten — jön egy gyötrelmes betegség s szörnyű halálnak halálával hal meg! Hol itt az igazság? — kérdezed. Miért nem a késő öregségben halhatott meg, nagy kínok nélkül, csöndesen? Igaz, igaz, de tudhatja-e a gyarló ember, mit rejt méhében a jövő? Nem volt-e vájjon csekély az a kín, mit szenvedett, ahhoz képest, amely érhető vala, ha tán egy gyermekét szerencsétlennek látja majd? S nem az volt-e vájjon az ő rendeltetése, hogy nagyra nevelvén apró gyermekeit, még a testi kínok kínjait is szenvedje át; hogy azok, akik életüket adták volna életéért, nagy fájdalmukban megkönnyebbedést

érezzenek: *Istenem, csakhogy már nem szenved!*

Fiam! A természet rendje szerint én elébb halok meg, mint édes anyád. Népes családom eltartása a te válladra nehezül talán. Jól megjegyezd, hogy azt a végtelen szeretetet, ezer gondot, aggodalmat, önfeláldozást, könnyet, azokat az átvirrasztott éjszakákat — soha viszsza nem tudod fizetni az édes anyádnak.

Lehetsz a legjobb fiú, a szíved arany; lehetsz figyelmes, gondos, anyádnak betegségben ápolója: századrészét nem fizeted meg az anyai szeretetnek. Az apa is tud szeretni: semmi ez az anya szeretetéhez. Az apa kínlódhatik, hullathatja véres verejtékét éj-nap, hogy meglegyen gyermekeinek a mindennapi: felét sem tette érettük annak, amit egy jó anya tesz. Nehogy azt hidd hát, hogy, ha majd édes anyádnak adsz annyi pénzt, amennyiből megélhet, leróttad iránta minden tartozásodat.

A szeretődöt kifizetheted pénzzel, az édes anyádat nem.

Szeretetért szeretetet vár az anyai szív.

S ne feledd, hogy az anya, ha meg is szűnt dajkálni téged, nem szűnt meg aggódni érted utolsó pillanatáig. Ismerem anyákat, kik a fiuktól kapott járadékot titkon félrerakták, hogy ha tán rosszra fordul fiuknak a sorsa, fölsegítsék. Hol az a fiú, aki szüleitől kapott pénzből ezzel a gondolattal félretesz? — S hát azt mondjam-e, hogy a legszegényebb anya hamarabb állít sírkövet meghalt gyermekének, ha még olyan rossz vala is, mint a legjobb fiú az édes anyjának?

Nem, nem folytatom az összehasonlítgatást. Olyan jó nem tudsz lenni az édes anyádhoz, amily jó ő te hozzád. Hát én nem is kívánok tőled lehetetlent; légy olyan jó, amilyen jó csak lenni tudsz. Példákban nem szűkölködöl. Eredj Já-

nos bácsihoz. Nézd meg, hogy eteti, itatja, dajkálja, őrzi az öreg nagymamát. S ez is semmi ahhoz, amire egy anya szerető szíve képes.

A századvégnek két sötét foltja: a *stréberkedés és hozomány vadászat*. Nehogy kísértetbe vigyen egy-két stréber könnyű szerencséje, fiam! Semmit meg ne kívánj, ami becsületes munkával el nem érhető. Sokszor félrelöknek talán utadból, de te ne csüggedj: ha van benned tartalom, erő, — stréberkedés, reklámhajhászat nélkül is eléred célodat, csak a célt erődhöz mérjed. Ha nem, akkor te is stréber vagy, fiam, s megérdemled, hogy visszaessél.

Csak minél kevesebbet beszéljenek rólad! Mai világban nemcsak az az aszszony gyanús, akiről sokat beszélnek, hanem a férfiú is, hacsak nem politikus. Könyvet, ha írsz, ne bántson se a maliciózus kritika, se a maliciózus hallgatás. S bár a nagyközönség nem lát a kulisz-

szak közé, ne házalj a redakciókban reklámok után.

Az a tudat, hogy bár egy embernek is igaz lelki gyönyört szerzettél írásoddal, nekem legalább többet ér, mint száz író társnak a reklámja, émelygős, hazug dicsérete.

A házasságodba nem szólhatok bele. Remélem, oly nőt veszel feleségül, akit szeretsz és aki téged szeret. Ma ugyan ez nem szokás, de te csak *ne szegyei] szeretni*, fiam! *Jó*, ha pénzt hoz a házhoz a feleséged, de *jobb* ha nem hoz. A férfi dolgozzék, az asszony tartsa rendben a házat, nevelje a gyermekeket. Nem is lehet igazi boldogság ott, ahol a holnapra semmi gond. Ez forrasztja, ez, az élet gondja, egy lélekké a férjet és a nőt. Nem tudom, mi célja lehet az oly életnek, mely mindent készen kap s csak arra van gondja, hogyan verje el a pénzt és időt?

Hol a legtöbb boldogtalan házasság?

A gazdagok közt, ahol az asszonynak soha sincs alkalma megsimogatni a férj gondoktól redős homlokát; ahol sohasem érzik egy pár gyermekcipő megszerzésének örömét; ahol nem veszi észre a férj, ha ma egy tál étellel több került az asztalra, mint tegnap; ahol van minden, de minden, csak gond nincs!

Gúnyoljanak papucshősnek, filiszternek: ne törődj vele. Nevessenek, hogy nem jársz kávéházakba, nem vacsorálsz korcsmákban, te csak siess haza, ha munkádat elvégezed. Hidd el, sehol úgy nem örülnek neked, mint odahaza. Senki oly édes csókkal nem vár, mint a feleséged, gyermeked. Senki a te gyöngéid iránt nem oly elnéző, mint a feleséged, a családod. Sehol oly puha ágyat nem vetnek, mint otthon. Senki oly hamar észre nem veszi, ha bántja a szívedet valami, mint a feleséged, és senki oly igaz lélekkel nem igyekszik megvigasztalni, mint a feleséged.

Hát — ne félj, ne szégyelj szeretni, fiam!

...És aztán ne félj, ne szégyeld szeretni a hazát! Ma a világpolgáriasság a divat, de te ne hódolj e divatnak. Inkább légy „vad magyar”, mint „szelíd hazafi”. Mennél jobban szaporodnak a szelíd hazafiak, annál inkább lesz szükség a vad magyarokra. Ám ezzel éppen séggel nem mondtam azt, hogy a politikába beleártsd magadat. Legfőképpen honatyaságra ne aspirálj. Ez nem szégyen embernek való. Várd meg az idők és emberek javulását, amikor pénz nélkül is meg lehet szerezni a dicsőséget, hogy mint törvényhozó szolgálhasd a hazát!

... De érzem, hogy ebbéli tanácsom kárba veszhet... Tégy bölcs belátásod szerint.

Most jér velem, jér az udvarra ki és hallgasd azt az édes-bús éneket, mely a budai völgy öléből minden este fölszáll ide hozzánk. Tudod-e, miféle ház az

odalent? Árvaház, fiam ... Árva gyermekek énekelnek esteli imát. Hallod, fiam, hallod? Hálaéneket zengnek a jó Istenhez, aki az árvákat nem hagyja el. Aki gondot visel rád is, ha én meghalok.

II.

Te csak nyargalj vesszőparipádon, fiam, sejtelled se legyen arról, hogy én ez órában a halál gondolatával foglalkozom, írván, folytatván végrendeletemet. Dalolj versenyt a dalos pacsirtával, mely ott fönt lebeg a magas levegő-égben s nyilván azt hirdeti: de szép az élet, óh de szép!

Nézd, csak nézd azt a vak fiút, aki mindennap kibotorkál a hegyek közé, egyedül, egy pálcika nélkül, — meg-megáll ez is, fejét fölemeli s mosolygó arccal hallgatja a pacsirta dalát. Tele tüdővel szívja az üde levegőt, a vadrózsák illa-

tát s e pillanatban talán ő is azt sutogja: de szép az élet, óh de szép! Pedig ő nem látja a virágot, ám érzi illatát; pedig ő nem látja a pacsirta szárnyalását, ám hallja csattogását; pedig ő árva, apátlan, anyátlan, kegyelemkenyéren él, s im lásd, e pillanatban az életnek mégis örül.

Ez csodálatosnak, rejtelmesnek tetszik tenéked. De te csak a botorkáló vak fiút látod, lelkének tartalmát nem ismered. Te még nem tudod megbecsülni Istennek végtelen jóságát, amely téged ép kézzel ajándékozott meg; te még nem tudod, hogy e kézzel majd felemelheted a gyöngét, leverheted a gonoszt; szerezhetsz vele kenyeret magadnak és adhatsz vele e kenyérből másoknak; és megajándékozott ép szemmel, mellyel nézheted mindazt, mit látni szép, s melyet behunyhatsz, ha nem akarod látni mindazt, mit látni kellemetlen. Ah, Isten őrizz, ha csak egy idegszál hiányoznék tested

épségéből, mely nagyot emelkednék be-
cse a meglevőknek! Hidd el nekem, hogy
annak a vak fiúnak édesebben csendül
szívébe a madárdal, mint a tiedbe. Hidd
el nekem, igazibb öröme van neki abban,
hogy bár tapogatózva, botorkálva, de
járhat-kelhet az édes anyaföldön, mint
tenéked, hogy ugrálhatsz árkon, bokron
át, megmászhatod a magas hegyet, le-
szaladhatsz a virágos völgybe, s eszedbe
sem jut, hogy mindezt nem tehetned, ha
Isten tőled is megtagadja azt, amit attól
a vak fiútól jónak vélt megtagadni az ő
végtelen, beláthatatlan bölcsesége.

Természetesen, te ma még azt hiszed,
hogy nem lehet nagyobb csapás, e földön
nagyobb nyomorúság a vakságnál. Iga-
zad van, nincs is ennél nagyobb *testi*
nyomorúság. De megtudod, látni fogod
majd az én írásom nélkül is, hogy van
ennél egy nagyobb, rettentőbb nyomo-
rúság: a *lelki vakság*. Látni fogsz Isten
képére teremtett embereket, akikből első

tekintésre nem hiányzik semmi, ami az embert egész emberré teszi; más-más a ruhájuk, ruhájuknak a kelméje; a szabása; más-más talán az arcuknak a színe; rövidebb, hosszabb, vékonyabb, vastagabb a termetük, de egyben mind egyenlők: Istennek képére vannak teremtvé valamennyien. Látni fogod, hogy Istennek napja egyformán világít valamennyinek, s ím, mégis milliók tapogatóznak, botorkálnak, éppen mint az a vak fiú. Van szemük a látásra és nem látnak. Van fülük a hallásra és nem hallanak. Látni fogod, hogy Isten képére teremtett emberek egymás mellett idegenül haladnak el. Látni fogod, hogy az „egy akol és egy pásztor” írott malaszt, melyet állandóan hazudtol a valóság; hogy az aklok száma megszámlálhatatlan, a pásztoroké még inkább ... Meg fogod látni, mely éberem örködnek e pásztorok az aklok kapujában s csodálkozással szemléled, hogy hamarabb engednek ki-

szaladni hármat az akolból, mint beereszteni egyet, amely — szerintük — nem az aklukba való. Ezen nevet az én paraszt-eszem, de jegyezd meg, fiam, hogy nemcsak paraszt-ész van e világon. Amit én természetesnek találok, a természettel ellenesnek talál tán millió ember és viszont.

De félek, hogy véletlenül már most kezdedbe akad írásom s nem szeretném, ha legalább a velejét meg nem értenéd. Félek különösen attól, hogy, ha nem értenéd meg azt, amit mondandó vagyok, megkésve értenéd meg, amikor már téged is elsodort valamely áradat. Félek, hogy mire kikerülsz az életbe, mindabból, amit az iskolában tanultál, csak annyi marad meg, amennyivel megszerezheted a kenyeredet, talán vagyont is gyűjtesz, nagy vagyont általa, de üres léssen a szíved, szeretet nélkül való. Avagy megmarad tán a szívedben a szeretet, de dresszírozva, mint egy komédiás ponny.

— Szívednek melegét nem azokra árasztod, akik szeretetet szeretetnél egyébbel nem viszonzhatnak, hanem azokra, akik, szeretet nélkül élván az életet, bolond szívedet még majd ki-nevetik.

Látom, éppen most tanulod a bibliai történeteket. Szépen megmagyarázza Jézus a törvénytudónak, hogy mi az a felebaráti szeretet. A kirabolt, félholtan fetregő utason nem könyörül a pap. Hasonlóképpen nem könyörül rajta a lévita. Végre jön egy szamaritánus. Bekötözi sebeit, elviszi a városba, elhelyezi egy háznál s még pénzt is ad a gazdának, hogy ápolja őt.

— E három közül ki volt felebarátja a sebesültnek? — kérdé Jézus,

— Aki könyörült rajta, — felelé a törvénytudó,

A tanulságot ebből így vonja le könyvecskéd: „A valódi könyörületes szívű

ember sohasem kérdezi: micsoda nemzetből vagy vallásfelekezetből való az, aki nyomorúságban szenved, hanem segíti embertársát azért, mert tudja, hogy az Istennek gyermeke, tehát neki testvére és segedelemre van szüksége.

Tehát Jézus, Istennek fia, a felebaráti szeretetet a könyörületesség egy példájával magyarázta meg. Ne feledd, fiam, hogy Jézus ennek előtte kétezer esztendővel járt és tanított e földön. Hogy abban az időben még a könyörületesség volt a szeretet legszebb nyilatkozása. Ne feledd, hogy bár Jézusnak bölcse je járszol vala, királyok borultanak e bölcső elé. Királyok és pásztoemberek. Olvasd a históriát s látni fogod, mint verődnek a népek külön kasztokká. Az erős leveri és ráadásul még meg is veti, lelkében megalázza a gyöngét. Fejébe veszi, hogy csak ő az Isten képére teremtett ember, s akit szegénysége, gyámoltalansága,

gyengesége lenyűgöz, az az ő szolgája. Akinek kenyeret dob, hogy éhen ne vesszen, de szíve melegéből nem juttat neki egy leheletnyit. Akit, Istentől nyert lelki adományok útján bár fölemelkedik a porból, magával egyenlőnek nem ismer el, mert amannak bölcseje durva deszka volt, az övé arannyal, selyemmel, bíborral ékes.

Ha majd szíved, lelked ki léssen művelve; ha majd nemcsak látsz, de a látottakon gondolkodói is: csak akkor döbben meg a szíved, fiam! Csak akkor szorongatja majd vasmarokkal a keserű fájdalom, látván, hogy boldogtalanabb vagy az éhező koldusnál, mert annak nem fáj, ha pénzt vet lábához a nagy úr, amint elrobog bársonyos hintaján; de neked fájni, kegyetlenül fájni fog, ha tisztességtudó kalapemelésedre könnyű, megvető fejbiccentéssel válaszol a gőgös, de máskülönben *könyörületes szívű nagy úr!*

Könyörületesség! Ki nem könyörületes manapság? Kinek nincs egy fillérje, egy falás kenyere a koldusok számára? Ki mer manapság nem lenni könyörületes szívű? Ma, amikor az újságok számon tartják, ki mennyit ad a kárvallottaknak s ki nem ad semmit? Manapság, amikor a könyörületesség — mulatság, sport? Amikor fényes, drága toalettekben, keringőzve vagy csárdást ropva törülk le a szenvedők könnyeit!?

De én egyebet kérek tőletek, könyörületes szívek! Nekem van kenyerem; nekem van ruhám, divatos szabású; tanultam, amit tanultam; tudok, amit tudok; legalább is „átlagember” vagyok; beszédem nem sima, de nem is goromba; ha éppen elkerülhetetlen, még a lovakról is tudok társalogni. Könyörüljétek rajtam s ne kérjétek, paraszt vagyok-e vagy nemes; keresztyén-e vagy zsidó. Vegyetek úgy, amint vagyok. Szeressetek, ha van bennem szeretni való;

vessetek meg, ha van bennem megvetni való. De ne legyetek az őseimre kíváncsiak, mert ők alszanak, porladoznak régen; kegyes érdeklődésteket meg nem köszönik: ruházzátok rám ezt és én megköszönöm, meghálálom nektek. Szeretetért szeretetet adok.

Ez a legnagyobb summa, fiam, melylyel a szeretetet megfizetni lehet: maga a szeretet. Ne sajnáld, ha többet adsz ebből másnak, mint amennyit más ad tenéked, örülj ennek, hisz akkor te vagy a gazdagabb.

Amikor e sorokat írom, édes fiam, nagy kérdések foglalkoztatják az elméket. Nagy kérdések, melyeket tán még az én életemben paragrafusokba szednek, de te késő öregséget érhetsz, akkor sem lesznek — megoldva. Bölcs, nagy elmék kigondolnak sok szépet, üdvöset, törvénykönyvekbe be is iktathatják: rideg paragrafusok még soha meg nem változtatták a társadalomnak szellemét.

Ha én zsidó volnék, s recipiálnák az én vallásomat, megköszönném szépen, de megkérdeném: hát *engem* mikor recipiálnák? Ha én zsidó volnék s feleségül vehetnem a keresztyén leányt, akit szeretek, anélkül, hogy meg kellene tagadnom a hitemet, megköszönném szépen, ah, de mi a törvény jótéteménye ahhoz, ha látnám, ha érezném, hogy van egy törvény, mely a szívekben lakozik: a szeretetnek törvénye, mely nem lát különbséget ember és ember között!

Törvények még nem döntöttek le válaszfalakat, fiam, azt nekünk magunknak kell ledöntenünk. De nehogy azt mondd majd szűkkeblűen: nekem nem fáj, engem nem éget s közömbösen nézd embertársaidnak küzdelmeit. Ha csak magadra gondolsz, ha csak a magad sebe fáj, menj a rengeteg erdő mélyébe, lakjál a vadak s ne az emberek között. Élj vad gyümölcsön, sebedet gyógyítsd füvekkel: így is lehet élni, amíg halálsz!

órája üt. De ha emberek közt élsz, vedd ki a magad részét minden igaz, becsületes, jogos küzdelemből. Állj a védtelemek, gyengék közé; az erősek, hatalmasok oldalán harcolni nem virtus. Ne ejtsen meg a könnyű, puha élet varázsa; nehogy cserbe hagyd a veled egysorsúakat, mert téged talán megtűrnék a felsőbbek között. Neked ez nem okozhat akkora örömet, a mekkora keserűséget azoknak, akiket te cserben hagyál. S ha még ez sem volna elég, hogy meg ne tántorodjál: gondolj reám, kinek az életét nemcsak a nehéz munka rövidíté, de végtelen láncolata az emésztő gondolatoknak, bántó érzeteknek, melyek sokszor megakasztják tollamat, megzsibbasztják energiámat, tehetetlenül nézván a vészes áradatot, mely jót, rosszat egyként elsöpréssel fenyeget...

Lehet belőled nagy ember, — és hadd legyen! — de szív nélkül, szeretet nélkül igazán naggyá nem leszel. Ne bízd

el hát magad, ha csodálják elméd tündöklését: sok fényes elme elhomályosult már, de a szív, — jó vagy rossz — megmarad utolsó dobbanásig annak, ami volt első dobbanásakor. És te, fiam, kicsinyelheted majd tán elmémnek szűk körben való forgását, de egyet ki kell érezned e sorokból: tele volt a szívem szeretettel. Jutott ebből mindenkinek és nem fogyott soha, de sőt inkább növekedett. Nem osztályoztam a szeretetet: mindenkinek annyi jutott, amennyit megérdemelt. Némelyiknek több is, de kevesebb soha senkinek.

És nem félek, hogy kifogyok a szeretetből, fiam! Ha egyéb nem, ez eltart a sírig. Ha egyebet nem, kaphatsz ezt tőlem halálom után is; s ha majdan talán üresnek érzed szívedet, gyere ki síromhoz, meglásd, megtelik szeretettel! Ha majdan talán bántani fog az emberek gőgje, gyere ki a temetőbe s megvigasztalódsz. Porrá lesz itt gazdag és

szegény, gőgös és alázatos. Az egyiknek gránit jelöli emlékét, a másiknak egyszerű fejfa, de porrá lesz mind a kettő. Itt ember és ember közt nincs különbség. Gránit és fa: ennyi az egész. Jere ki a síromhoz, fiam!

Jankónak

Még hét esztendő is sem vagy, Jankó, s már el-eltűnődöm, hogy mi lesz belőled. Úgy tetszik nekem, hogy a betű iránt nincs tebenned valami nagy hajlandóság, s hacsak természeted meg nem változik, tudományos pályán aligha boldogulsz.

Valószínű, hogy nemcsak kedved, de tehetséged sincs arra, hogy megharcold a tankönyvekkel való nem közönséges harcot, s amint én erről meggyőződtem, hidd el, fiam, jobban szeretlek, semhogy erőszakolván arra, mire való nem vagy, megrontsam egész életedet.

Már most megmondanám neked, ha megértenéd mondásom velejét, hogy ha majd látom kedved és tehetséged hiá-

nyát, sohasem ijesztlek azzal: tanulj, Jankó, tanulj, különben suszterinasnak adlak. Nem, fiam, hanem elvégezvén tehetséged szerint a törvénykötelezte iskolát, szelíden megfogom a kezedet s mondom neked a következőket:

Fiam, Jankó, látom, hogy sem kedved, sem tehetséged a tanulásra. Szeretném, lia becsületesen végezhetnéd az iskolákat, de minthogy ezt nem remélhetem, valami *mesterségre* adlak, fiam.

Többször megfigyeltem, hogy kezed rááll a faragásra s zsebkéseddel nem egy csinos munkát *végezel* már. Fiam, Jankó, beadlak asztalos-inasnak.

Na, ne pityeregj, nincs abban semmi szégyenleni való. Szégyelje magát az a gyerek, aki ok nélkül költeti a szüleit; akit esztendőről-esztendőre ajándékkal és könyörgéssel mentenek meg a bukástól. Te, fiam, légy büszke rá, hogy nem akarod csalni szüléidet s még idejében

oly pályára mégy, ahol talpig ember válhatik belőled. A becsületes munka nem szégyen, fiam. S ne hidd, hogy csak azokból a fiúkból lesznek boldog emberek, akik tehetséggel vagy tehetség nélkül, végigtanulják az iskolákat. Száz példát mondhatnék neked arra, hogy gazdag és szegény szülők keservesen megsiratták, amiért kedv és tehetség nélkül tanuló gyermeküket végig erőszakolták az iskolákon, s amikor már arra került a sor, hogv megéljenek a maguk emberségéből: elzüllöttek, mert csak névszerint jártak iskolába, valójában lopták az időt s szüleiknek a pénzét. Ismerek szülőket, fiam, akik minden vagyonukat gyermekük iskolázására költék; akik nem hittek a tanárok őszinte szavának; nem akartak hinni saját maguknak, s most, amikor elfogyott a vagyon és az idő, kétségbeesetten vádolják magukat, hogy amikor még nem volt késő: miért nem adták mesterségre gyermekeket! Igazab-

ban: mért *szégyelték* mesterségre adni őket!

Meri jegyezd meg jól, fiam, minden szülő szereti gyermekét (az állat is szereti a magáét), — de nem minden szülő szeret *okosan*. Nemrég kaptam egy levelet, melyben egy kétségbeesett apa tanácsot kér tőlem: mit tegyen a fiával. Azt írja: a fiú jó, engedelmes, de nincs tehetsége. Azt szeretné, ha legalább addig tanulhatna a gimnáziumban, amíg beadhatja a katonatiszti akadémiába. Kérdi, ismerek-e oly iskolát, ahol *jó pénzért* keresztülviszik a fiát a hátralevő osztályokon? Mert — írja tovább — „*nem becsteleníthetem* meg családomat azzal, hogy fiamat iparosnak vagy kereskedőnek adjam!”

Aki ezt a levelet írta, előkelő földbirtokos, fiam. Családja ős idők óta *nemes* s ezért gondolja megbecstelenítőnek az iparosságot, a kereskedést. Ám azt nem tartja megbecstelenítőnek, hogy

vesztegetés árán tolja keresztül a fiát az osztályokon. Ha ez az apa, édes fiam, *okosan* szeretné a fiát: azt a pénzt, amit a manapság oly rettentő drága iskoláztatásra s ezen felül még a tanárok megvesztegetésére is szánt, szépen félretenné esztendőről-esztendőre, s amikor fia akár önálló iparos, akár önálló kereskedő lesz, mondaná neki: íme, fiam, ezt a pénzt a te számodra takarítottam meg, kezdj vele valamit.

Tudod-e, fiam, mi az igazi magyarázata (annak, hogy úri szülők, akiknek különben néha a legszükségesebbet is meg kell vonni saját maguktól, csak hogy gyermekük gond nélkül lehessen az iskolában, — annyira féltik gyermeküket az iparosságtól? Talán mert nehéz a kalapács, a gyalu, a bárd? Nem, fiam, hisz a gyalu, a kalapács, a bárd nem nehezebb a könyvnél, a tollnál, a cirkálómánál. Ezek a szülők nem a gyermekeiket, hanem *saját magukat* féltik. Attól félnek

— mint ama levél írója is — hogy a mesterség megbecsteleníti a családot. Félnek azoktól a kérdésektől, amiket *najd ez is, az is intéz hozzájuk: nos, mi lett a fiából? hol van? mit csinál? Hogy lekíék azt kelljen válaszolni: a fiam aszalós! A fiam kereskedő! Felnek attól az időtől, amikor az iparosfiú elvesz egy magához illő tisztességes, egyszerű lein vt s „ezt is be kell mutatni: a menyem.”

Félnek azoktól az óráktól, amikor a kérges tenyerű fiú hazajön vasárnap a szülei házhoz s a vendégeknek be kell mutatni őt is épp úgy, mint a selyemnyakkendős jogász-fiút: A fiam!

Félnek attól a rettenetes eshetőségtől, hogy iparos fiókkal egyszer majd végig kell sétálni a Váci-utcán, egy sorban kell haladni vele, éppen mintha — édes gyermekük volna!

Hát, édes fiam, aki a gyermekét, a saját véréből való vért szégyenli, csak azért,

mert mesterember, az a gyermekét nem szereti igazán. Fölháborodik a szívem, egész valóm, arra a gondolatra, hogy lehetnek szülők, akik naplopó, gavallérkodó, léhűtő, a jó Isten tudja miből élő fiók miatt nem pirulnak, ellenben röstellik az utcán megindulni becsületes, tisztességes iparos gyermekükkel. S bánt. erősen bánt, látván, hogy száz meg száz jóra való úri család inkább tönkre megy, s tönkre teszi egész életére a gyermekeit is, semhogy iparosnak vagy kereskedőnek nevelje, akik becsületes iparkodással talán még visszaszerezhetnék az elzüllődött ősi birtokot s kalapáccsal vagy rőffel, de visszaszereznék a család régi fényét. Bánt, végtelenül bánt, látván, miként pusztul az egykor erős, gazdag dzsenti, s csak amikor már az élet kegyetlenül a földhöz verte, megcibálta; amikor már nincs sem égen, sem földön semmi: akkor alázkodik le a kalapács-hoz, a rőfhöz.

Fiam, még ha jól tanulsz is, akkor is örülnék, ha kedvet éreznél iparosságra, kereskedésre. Mert ma már az iparos is, kereskedő is, csak az boldogul igazán, ha nemcsak a keze áll a munkára, de az esze is pallérozódott. Nem kell oly sokat forgatni a könyvet, mint a tanárnak, a doktornak, a fiskálisnak, de a neki való, mesterségébe vágó könyveket, cikkeket olvasgatni kell; érdeklődni minden újítás, találmány iránt — és hogy egyszerűen ne csak iparos, ne csak kereskedő legyen: ismernie kell hazája történelmét, irodalmát. Iparos is, kereskedő is *egész ember* csak így lehet.

Bármi lesz belőled, meg kell szerezned az általános műveltséget, fiam. Ez adja meg az igazi jogot, hogy helyet foglalj minden rendű és rangú emberek között. Az általános műveltség s mesterségednek tisztességes üzése. Ha e kettőt megszerezted, egyesek és társadalmi

osztályok előítéletétől, elfogultságától ne félj. Nincs joga senkinek, hogy *lenézzen*, megvessen téged, ellenben te méltán sajnálhatod azokat, akik *lenézni* próbálnak téged.

Manapság nemcsak az úrnak fia akar úrnak maradni, de úrrá akar lenni a szegény ember fia is. Te ne akarj úr lenni, fiam. Ez az a „pálya”, amely leginkább el van árasztva a magyar hazában s épp azért e pályán a legnehezebb a boldogulás. Valakinek dolgozni is kell, s hidd el nekem, az az igazi úr, aki semmihez sem jut — ingyen, munka nélkül. Ez tesz magaddal megelégedetté, s a megelégedésnél nagyobb kényelmet én nem ismerek.

Megértettél-e, Jankó? Úgy-e, meg? Csak azt akarom, fiam, hogy megérts. Kedved vagy sorsod vigyen bárhová, ne félj, aggódó szeretetem árnyékodba jár. S kérges tenyérrel ha majd megtérsz a szülei házhoz, nem léssen kisebb az én

örömem, mintha bátyád vagy öcséd diplomát lobogtat puha, finom kezében. S fogadván a vendégeket ünnepi lakománkra, boldogan, büszkén mutatok rád: *János*, az iparos fiam.

Aranyvirágnak

A világon sem voltál, s már igaztalan valék tehozzád, Aranyvirág, édes kicsi leányom. Búsított, levert a gondolat, hátha leány lesz első gyermekem. Félttem az ismerősök szánó mosolyától: leány! Na, — gratulálok. A te nemednek bús végzete, Aranyvirág, hogy nem szeretik sehol, ha elsőnek röppent be a gólyamadár, s ím, alig tollasodol meg, alig melegszel meg a fészekben, mindenféle ragadozó madarak kerengnek, víjjongnak körülötted, s mi még örülünk, ha e víjjongó szárnyasok közül egy megragad s visz, elröpül veled, talán messze idegenbe... A te nemednek gyászos végzete, Aranyvirág, hogy, ha szép vagy, körülzsongnak a férfiak, mint virágot a

méhek; nyomodban járnak, mint az árnyék; esekednek egy szép szavadért, egy mosolyodért, de lelkednek tengermélységébe nem tekintnek s bele is tekintvén, drága tartalmát soha meg nem ismerik. Soha, soha. — Egészen, valójában soha. — S mely kegyetlen végzet! A férfinak nem elég egy élet, hogy megismerjen, lelked tartalmának értéke szerint megbecsüljön, s a te szemednek elég egy pillanat, hogy a férfi-lélek fenekére pillants, — ah, mért hogy akkor rendesen, amikor már késő; amikor már ott vergődöl tört szárnyakkal s csak egy igaz menedéked van: a halál!

Dalolj, dalolj, Aranyvirág, édes kicsi leányom, hadd csengjen a ház, az udvar. Csengő éneked talán elúzi bús gondolatimat ... Te ide settenkedel az ablak alá, mosolyogva pipiskedsz föl s hallom: apa, kukk! Oda nézek, már nem vagy ott. Lent kuporogsz a fal tövében, összehúzódva, mint egy pici bogárka a fűszál

tövén. írok tovább s hallom ismét: kukk, apa, kukk, mit írsz?

— Aranyvirág, ne háborgass, verset írok.

— Kinek?

— Neked, Aranyvirág, neked.

Hallom, amint szaladsz a fiúkhöz s dicsekedel: az apa verset ír nekem! Csend, fiúk, csend, az apa verset ír... És írok tovább. Már nem hallom hangodat, az édesen csengőt; nem látom ragyogó fekete szemedet, a mindig nevetőt. S nem látván, nem érezvén közelben senkit, messze jövődőbe kalandozik lelkem. Amikor te már nem vagy csacsogó leányka s egyszerre csak — mi történt veled? — te, ki még tegnap hangos nevetéssel himbálóztál a térdemen, ma nem találsz helyedet ottan, zavartan feszengsz s bár szólni nem mersz, érzem, hogy igyekszel megszabadulni tőlem. Sétálunk az utcán, s te, ki még tegnap bátran, senkivel sem törődve, han-

gosan beszélgettél velem, az édes anyáddal, megláttál, észrevettél mindent és mindenkit, ma nem látsz, nem hallasz, nem beszélsz: lesütött fejjel haladsz közöttünk, csak egy-két lépést nézvéen előre... Otthon is mintha már nem volnál annyira élénk, bátor, mint annakelőtte, Gyermekesen örülsz a hosszú ruhának, de csak addig, amíg egyszer-kétszer végig lebegsz a szobákon, aztán, úgy tetszik nekem, hirtelen lecsöndesülsz s komoly vagy, komolyabb, mint ahogy szeretném ...

Ó, Aranyvirág, miért nem maradhatsz mindörökre csacsogó kis babácska! Im, már gyötrődöm jövendőd miatt. Látlak ragyogó szép leánynak, akit nyomon kísérelhet, akinek elejébe kerülhet s szemtelenül a szemébe nézhet minden ripők! Látok körötted üres fejű s még üresebb szívű, de rettenetes gonddal öltözködő ifjakat, akik csak szépségedet látják, nemes tartalmát szívednek észre nem ve-

szik, nem is keresik; akik áradozva dicsérik toalettedet, mely úgy-e bécsi szabónál készült? s hazug meglepődéssel nem akarják elhinni neked, mondván: ó nem, együtt varrtuk az édes anyámmal!

Aminthogy az nem is lesz másként, Aranyvirág. Korán, ó, talán nagyon is korán látni fogod, hogy a te apád szegény munkás-ember. Tollal vagy gyaluval keresi-e meg a mindennapi kenyeret, a ruhát, a cipőt, neked és nektek: egyre mén. Ne áltasd magad azzal, hogy a toll több a gyalunál. Sőt én azt hiszem, — kevesebbet érő ,..

Én majd csak megleszek valahogyan.

Csodálatos dolgokat művelnek a kabát j aim. Esztendők viharzanak el felettük s meg sem érzik. Meglepődve látom, hogy minden esztendőben mintha megújhodnának. Úgy tetszik nekem, este, amikor levetettem, mintha a könyökén kikopott volna: nézem reggel s hát álom

volt az egész. Tündérujjak babráltak rajta nyilván. Keresem a foltot s nem találok. Aztán reád nézek. Te mosolyogsz ártatlanul, ám látom szemed alján a kékes karikát.

— Édes leányom! Megint virrasztottál, úgy-e?

— Nem, édes apám, nem!

Tisztos szegénységünket bár nem titkoljuk, nem látják az emberek. De én álmatlan éjeket virrasztok át — miattad. Szeretném, ha mindig: halálomig itt látnálak fészkünkben. S mint egykor, amikor térdemen himbáltalak, átöleltelek, hogy le ne essél: most önkéntelenül védően emelem föl kezemet, nehogy elraboljanak. — És hiába, elvisznek egyszer mégis ..,

De ki lesz az, vájjon lesz-e férfi, aki elődbe lép s mondja: kisasszony, én szeretem önt. Nem a szépségének, — a lelkének lettem rabja. A fizetésem nem nagy, nem ígérhetem, hogy élete gond

nélkül való lesz oldalamon, de ha úgy tudna szeretni, mint én szeretem önt, aggodalom nélkül adhatja kezét!

Ez a férfi, — ha eljön éretted — ez a férfi nem azok közül való lesz, Aranyvirág, akik hangos lármával zsongtak körül az utcán s maguk közt sajnálkoztak fölötted: *be kár, hogy szegény!* Ez a férfi talán nem is mert feléd közeledni amazoktól s szívében fájdalommal kísért messziről, féltve, hogy fejedet megkábítja a léha beszéd, a külső csillogás, s őt nem is veszed észre soha. Ez a férfi el-eljár házunkhoz s míg a többi ki nem fogy a beszédből, a traccsból, hallgat és hallgat, pedig annyi mondanivalója volna!

Fölháborít már most a gondolat, Aranyvirág, hogy majdan tudakozódní fognak: vájjon van-e pénzed és mennyi? Meg fogom tudni, ó, bizonyosan füleembe jut, hogy Iván úr, akinek nevét én oly sok regényben olvasám, csillagokat le-

hozó szerelemmel kapcsolatban, szeret téged s el is venne szívesen, ha volna bár harminc ezer forintod. Ám ő úgy van informálva, hogy csak huszonöt ezer néz reád. Az is csak, ha meghal az öreg: „A vén számár.” Már pedig neki éppen harmincezer forint kellene!

Felháborítanak a mindennap hallott házassági üzletek, melyek megfeneklődnék pár ezer forint „differencián”. Halálom szidni a „csaló” apákat, akik azt mondták: ötvenezret adnak a lányukkal s ím, az utolsó pillanatban *csak* negyvenezret adhatnak. És az utolsó pillanatban „visszamegy a parthie”. A tegnap még szerelmi őrjöngést színlelő gavallérnak a szép, művelt, az egész üzletben ártatlan leány nem pótolja ki szépségével, műveltségével, jóságával a tízezer forintos differenciát!

Pfuj! S ezek férfiak! Ezek házasodnak! Ezeknek majd gyermekük lesz! És ezeket a gyermekeket ők még nevelni

fogják! És Isten majd ezeket az embereket még meg is áldja — hiszen Isten jósága megmérhetetlen! — olyan édes csacsogó leánykával, amilyen te vagy, Ar any virág!

...Dalolj, dalolj, édes kicsi lányom, hadd csengjen a ház, az udvar. Csengő éneked talán elúzi bús gondolatimat...

Bandi Miklós
(Négy levél)

I.

Édes Margit,

Tegnap, midőn elváltunk, az volt utolsó szava hozzám: „beszéljen a mamával”, s lám, ahelyett, hogy édes parancsának mindjárt engedelmeskedném, egy hosszú, magam sem tudom még, hány oldalas levelet írok önnek.

Üljön le szépen, Margit, s olvassa nyugodtan leveletem. Nem lesz benne semmi különös. Csupán azt akarom, hogy egészen ismerjen. Mert ön, édes, szép Margit, bár négy év óta ismer, nem tud többet az én életemből, csak ennyit: tímár huszonnyolc éves korában egyetemi tanárrá lett, amit harminc éves ko-

rában azzal hálált meg a kormánynak, hogy fellépett ellenzéki képviselőnek, sőt meg is választották.”

Ezenkívül mit tud rólam? Tudja, hogy a legújabb divat szerint öltözködöm, feljárok a Nemzeti Kaszinóba, eljárok a lóversenyekre, ott vagyok mindenütt, amint azt sűrűn olvashatja is az újságokban: ott volt Bandi Miklós ...

A társaságokban érdemen felül ki-
tüntetnek. A lapok riporterei, akik jól tudják, hogy a principálisukkal jó pajtáságban élek, már nem egyszer neveztek ki a „társaság lelkének”. Mindegyre föl-villanyozom a társaságot szellemes él-cimmel, elmés ötleteimmal, miket a maguk helyén talán szellemeseknek és elméseknek is találtak, én azonban egy pillanatig sem áltatom magamat ezzel. Rendszerint üres csevegések, szószátyárkodások voltak ezek. Tantusz, mit az előkelő társaság csengő arány gyanánt fogadott.

Higyje meg, édes Margit, soha egy pillanatig sem éreztem magamat jól e társaságokban. A legélénkebb csevegés közepett éreztem, hogy hirtelen elborul az arcom, s én önkéntelenül a fejemhez kaptam, mint akinek hirtelen fejfőrcse támadt. Megesett nem egyszer, hogy észrevette a figyelmes háziasszony s részvétellel kérdé: Bandi, mi lelte?

— Semmi, semmi, múló főfájás ... már semmi bajom — s arcom egyszerre föl-derült.

Oh, ha sejtette volna valaki, hogy egy kép, messze-messze földről, villant meg ilyenkor lelkemben s ez vala, mitől arcom elborult!

Nem sejtette senki. Csodálatos, édes Margit, hogy mennyire szerencsés valék én e pillanatig minden dolgaiban. Száz embert ismerek, aki meg jelen a társaságban; előkelő a viselkedése, biztos a fellépése, előkelő az állása is s mégis egyszerre csak elkezdik kérdezni a tár-

saságbeliek egymástól: de hát ki is tulajdonképpen ez az X? Hol a hazája? A családja? Az atyafisága? Nyilván azt kell hinnem, hogy azok az urak és hölgyek, akik gyermekkoruk óta fátyolfinom légkörben éltek és élnek, egy semmiségből: egy szóból, egy mozdulatból észreveszik, hogy ez meg ez közénk keveredett, de nem közlünk, tehát nem közibünk való. Lehet, édes Margit, — ámbár nem, nem hiszem, hogy úgy legyen! — lehet, mondom, hogy én nem vettem észre, de annak nagyon a hátam mögött kellett történnie, ha valaki azt kérdezte: de tulajdonképpen ki is az a Bandi Miklós!

Ön mosolyog, Margit, s tán idegesen toppant lábacskaival: Ki?! Hát ki? Egyetemi tanár és képviselő!

De, édes Margit, a társaságban nem úgy vetik föl a kérdést, hogy erre azzal lehessen válaszolni: én Bandi Miklós egyetemi tanár és képviselő vagyok.

Sokat tűnődtem már azon, hogy miért soha senki sem mutatott érdeklődést az én családi viszonyaim iránt. Azt hiszem, csak egy elfogadható oka van ennek: a nevem. Anélkül, hogy én akartam és kívántam volna, ez nyilván tévedésbe ejtette a világot. Az én szűkebb hazámban, Erdélyben, édes Margit, háromféle Bandi van. Az első a dzsentrí Bandi, — de minden vagyon nélkül. Földhöz ragadt, méltóságos koldusok, akiknek létezéséről tudnak idefönt, de akik közül negyven év óta még egy eleven Bandi sem fordult meg Budapesten. A második a kurta nemes Bandi. Ezeknek van egy kevés földjük, ezt szántják-vetik, élnek máról-holnapra. A harmadik a paraszt Bandi. Egyszerű földműves nép, negyvennyolc előtt jobbágy, ma szabad és szegényebb, mint valaha.

Tudom, tudom ... látom innét, hogy már el is találta, melyik Bandi vagyok én. Az, az, a *harmadik*. Egy szegény,

törődött, öreg ember az én apám. Egy meggörnyedt hátú öreg anyóka az én anyám.

Olvassa tovább, édes Margit. Ismerje meg őket s akkor megismert engem is,

Emlékezem, nyolc-kilenc éves lehettem, amikor az édes apám, akkor még daliás, szép, erős ember, azt mondta az édes anyámnak: feleség, beszéltem a tisztelendő úrral. Azt tanácsolta, hogy Miklóst vigyem a városi iskolába. Mi szegények vagyunk, kevéssel segíthetjük, de, feleség, nem bánom, ha az a kicsi földem ami van, rámegy is, urat nevelek a fiamból. Eleget sanyarogtam én, ne sanyarogjon a fiam is.

Az édes anyám sírt.

— Amint kigyelmed akarja.

Szüleimnek rajtam kívül nem volt több gyermekük. De ez csak annyit jelentett, hogy édes anyám, ha elemózsiát küldött a gimnáziumba, egy-két forintot is csúsztathatott az elemózsia közé. Úr-

fiak szolgája voltam nyolc esztendőn át. Ezekre takarítottam, ezeknek kenyerén tengődtem. Rendesen én csináltam meg a penzumukat s ezért időnkint egy-két hatost is adtak.

Az egyetemi életemet meg sem próbálom leírni, édes Margit. Rettenetes nélkülözés, rongyoskodás, éhezés, irodáról-irodára való kopogtatás. De ez nem tartott így végig. Társaimat a harmadik évben sorban elütöttem a pályadíjaktól. Egy szép napon úgy jelentem meg az egyetem ódon falai közt, mintha skatulyából húztak volna ki. Kollegáim először nagyot néztek, később azonban megszokták, hogy mindig elegáns vagyok. Azt hiszem, el is feledték, hogy szegény, rongyos, kiéhezett arcú diák voltam valaha.

Csak az Isten a megmondhatója, hogy mennyit tűnődött az édes apám, mennyit sírt az édes anyám, akiknek sohasem panaszkodtam, de akik tudták, hogy

nagy nyomorban élek. Annál többet panaszkodtak a szegény öregek. Keserve-
sen megbánták, hogy iskolába adtak. Ha
otthon maradok, nekik is van segítségük
öreg napjaikban, s én nem nyomorgók a
messze idegenben, abban a rengeteg nagy
városban, ahol az emberek a szomszéd-
jukat sem ismerik.

Amint módomban volt, pénzt küldöt-
tem nekik. Visszaírták: ne küldj, gyere
inkább haza. Nem akarjuk, hogy éhez-
zél miattunk. Hiába írtam: van elég, nem
hitték. Minden levélben azt írta édes
apám: ne küldj pénzt, édes fiam, mert
édes anyád folyton sír, éjjel-nappal. Azt
hiszi, hogy éhez. Én is azt hiszem.

Hazamentem. Nem azért, hogy otthon
maradjak, hanem, hogy a jó öregeket
megnyugtassam. Egy csomó újságot vit-
tem haza magammal. Azokból bizonyí-
tottam be, hogy van állásom. Hazavittem
a könyveimet. Nézzék, itt a nevem. Én
írtam.

Istenem, hogy sírtak a szegény öregek! Az apám mondta: örömmel fekszem koporsómba, édes fiam.

— Én is, — sírt az édes anyám — én is.

De a pénz, amit hazaküldtem aprádonkint, ott hevert érintetlenül a tulipános láda fiában.

— Tedd el, fiam, nekünk nincs rá szükségünk. Te nagy úr vagy, neked kell a pénz.

Vissza kellett vennem.

De ön azt kérdi, édes Margit, mért hogy mindezt nem mondtam el eddig, már régen? Ön, édes Margit, soha sem kérdezett az én családi viszonyaimról, pedig én úgy szerettem volna beszélni az én édes jó szüleimről. Ám ha én hozakodom elő vele, nem vette volna-e kérdésnek? Igen, kérdésnek. Hogy nagyra vagyok szüleim szegénységével, egyszerűségével, holott *kellemesebb* volna az ellenkező, ha beszélhetnék ura-

dalmakról, nagy családi összeköttetésekéről, híres nagybácsikról, előkelő nagynénikről.

De hisz, úgy-e, feleségül vehettem volna önt, anélkül, hogy valaha lássa szüleimet. Igen, ezt tehettem volna, de éppen ez az, amit tenni nem akarok.

Oh, Margit, ha hallotta volna ezeket az elaggott öregeket, amikor esténként szóba került az én házasságom!

— Soha sem fogom látni az én menyemasszonyomat, — sóhajtozott az öreg asszony.

— De még én sem, feleség. — S hozzátette az öreg, miközben rajtam pihent becsületes tekintete: — Fiam, én tudom, hogy te nagyúri házból veszel feleséget. Mi együgyű emberek vagyunk. Nem kívánom, hogy megmutasd nekünk. Elég nekünk, ha híredet halljuk. Elég, ha tudjuk, hogy boldog vagy. Ha tudná, ha látná a feleséged, hogy szegény paraszt fia vagy, talán nem is lenne hozzád többé

melegséggel. A féllábunk már úgy is a koporsóban. Fiam, ne hozd haza.

— Ne, ne, én is azt mondom. Ó, pedig úgy szeretném látni, — epekedett az öreg asszony. Csak egyszer megcsókolhatnám hófehér arcát, azt a kicsi kezét a lelkemnek!

— De édes anyám, még nincs is feleségem. Aztán tudják meg, mondám, az én feleségem nem lesz ám olyan finnyás, kevély úriasszony. Szeretni fogja, látni kívánja férje szüleit.

— Ezt a csúnya vén embert, meg ezt a csúnya vén asszonyt, — mondta kedves évődéssel az öreg ember. Hiszen — s itt már legénykedett — még harminc esztendővel ezelőtt megakadt ám rajtam az asszonynép szeme. Még az úriasszonynépé is, úgy-e feleség? De az anyád is szép egy asszony volt ám.

— Most is szépek maguk, édes jó öregeim.

S igazán, édes Margit, olyan szép öreg

emberek az én szüleim. Ha látná egyszer, csak egyszer őket. S a házukat, az udvarukat. A kis virágos kertecskét. Reggeltől-estig kint tipegnek-topognak az udvaron, a kertben. Mindig rólam beszélnek és önről. Arról a szépséges szép kisasszonyról, akit Miklós feleségül vesz. Akit ők sohasem láttak, sohasem is látnak talán. Akiről nem tudják, hogy az apja cs. és kir. kamarás, az anyja baronesse. De mintha ott lebegne előttük kibontott aranyhajával. S az öregek rajtakapják magukat nem egyszer, hogy ennek az aranyhajú leánynak az arcára hangos csókokat cuppantanak. Már t, i. a levegőbe.

A hosszú téli éjjeleken le nem hunyják a szemüket.

— Alszol-e, feleség?

— Nem, uram, nem. Nem tudok aludni.

— Én sem. A fiadról gondolkozol, úgy-e?

— Arról, uram, arról. S a menyem-asszonyról. Kegyelmed is, úgy-e?

— Arról, feleség, arról.

Már pitymallatkor fent van az öreg asszony s átcsoszog a szomszéd szobába. Ez a fiatalok szobája. Ide senki lélek be nem lép az öregeken kívül. Az öreg asszony esztendőök óta bútorozza, szépítgeti, csinosítgatja. A fakanapén, az asztalon, az ágyakon, a tulipános ládán az ő keze fonta-szötte, régi módi, de olyan szép, olyan ízléses takarók. Az asztal közepén soha el nem hervad egy hosszú nyakú kancsóban a bokréta. A két kis ablak is tele virággal: majoránna, verbéna, fukszia, piros szegfű. Este, reggel öntözi. Az ágyak fölött is virágkoszorúk. Mind az öregek fonják.

Aztán egy nap százszor is kilépnek a kapun s végignéznek az utcán. Hátha egyszer csak itt teremnek. Levelet sem írnak, csak jönnek.

— Csak jöjjetek, csak jöjjetek, a ki-

rályasszony is ellakhatnék abban a szobában.

Margit! Ezek az én szüleim. Ezeknek utolsó napjait akarom én megaranyozni.

Szeretem önt, Margit, egy becsületes férfiú szerelmével. Ön egyetlen, első és utolsó szerelmem. De ha választani kellene ... Margit, édes Margit, ne engedje befejeznem e mondatot.

Most, most feleljen: beszélhetek-e a mamájával? Csak egy szóban kérem a feleletet: igen vagy nem.

Kezét csókolja:

Bandi Miklós.

II

Kedves Bandi,

Ön arra kér engem, hogy csak egy szót válaszoljak levelére: *igen* vagy *nem*. Hogy most mondjam, most, levelének olvasása után: „beszéljen a mamával!”

Igen vagy nem... Hiszen, ha az volnék, aki *tegnap* valék, könnyű volna a válaszom, habozás nélkül írnám le akár az igen-t, akár a nem-et. De értse meg, Bandi Miklós, hogy Szemerjai Margit, aki önnek tegnapelőtt azt mondta: „beszéljen a mamával” — volt és nincs többé. Nézem, hosszan nézem arcomat a tükörben, de egy idegen leányt látok ottan. Más az arca, más a szeme, a szemé-

nek a csillogása----- ki ez a leány? —
önkéntelen kérdem.

Bándi Miklós, ön megírta nekem az élete történetét. Megírta, hogy az egyetemi tanár és képviselő, az előkelő társaságok „lelke”, aki előtt nyitva állanak a szalonok: egy szegény, földhöz ragadt jobbágnak a fia. Hogy az előkelő megjelenésű fiatal ember, aki a legújabb divat szerint Öltözködik, finom szivarokat szí, jár a kaszinóba, ott van a turfon, ott van mindenütt----- még nem olyan régen kiéhezett arcú diák volt, akit odahaza éjjel-nappal siratott egy öreg ember s egy öreg asszony... De akik most olyan boldogok s akiknek ön szeretné megaranyozni az utolsó napjait... Kivel? Velem.

Velem!

De, Bándi Miklós, tudod-e, ki vagyok én?

— Tudom, tudom — mondod te —

egy es, és kir. kamarás és egy bárónő egyetlen leánya.

Nem tudsz semmit, Bandi Miklós. Az apám cs. és kir. kamarás. Ez igaz. — Az anyám bárónő. Ez is igaz. De aztán többet te sem tudsz rólam.

Uram, vessen meg engem, de amikor azt mondtam önnek: szeretem én is, beszéljen a mamával, — *hazudtam*, nem éreztem én ön iránt szerelmet. Nem, egy szemernyit sem. Mint olyan leány, akit *okosnak* neveltek: minden kelléket megtaláltam önben, ami egy Szemerjai Margit férjévé kvalifikálja. Előkelő állás (hozzá még fiatal korban), előkelőség a viselkedésben, könnyed mozgás a társaságokban, szép termet és arc, melyen a szem megakad — s hogy mindehhez nem hiányzik a *családi* föltétel is: erre nem is gondoltam. Olyan természetesnek találtam, hogy ön jó erdélyi családból való, hogy sértésnek vettem volna a kérdezősködést. Hisz ráérünk arra még az

— *eljegyzés előtt is.* Ha valaki nékem még egy hét előtt azt mondja, hogy a te kezedet megkéri egy nemtársaságbeli ember: kinevetem. S mindenkire gondoltam volna családunk ismerősei közül, csak önre nem, egyedül önre nem, Bandi Miklós! Jaj nekem, ezerszer jaj, ha valaki más mondja, hogy ön paraszt szülők gyermeke! De jaj, százszor jaj akkor is, ha ön nem őszinte s akkor mondja meg, amikor már szavam, becsületem megtiltotta volna a visszalépést nekem!

Szerelem nélkül megyek önhöz, a mi világunk könnyű gondolkozásával: elég a rokonszenv, minek a szerelem? Életem annyit változik, hogy ezentúl nem a mával járok, hanem az ön oldalán. Ön elvisz engem mindenüvé, ahová vágyakozom: bálba, hangversenybe, a turfra, a Stefánia-útra, a kioszkba, fürdőkbe. Kifogástalanul elegáns és korrekt az életünk. Én szívesen vagyok az ön oldalán, mert hisz ön szép ember, előkelő

ember, szellemes ember, udvarias is; s ön is szívesen lát engem az oldalán, hisz én nem vagyok olyan csúnya, liba sem vagyok, tudok öltözködni, háziasszony tisztjét szeretetreméltóan betölteni...

Hát ilyenformán képzeltem én a házasságot. S amikor a pap áldást ad nekünk, ön kivisz a vasúthoz és Velence helyett Brassóba vált jegyet: jérünk, édesem, az én szüleimhez. Az én szegény szüleimhez. Akik egyszerű, de becsületes, jó népek!

Megborzadok, egész valómban reszketek, ha meggondolom, hogy mily rémülettel töltött volna el e váratlan fordulat. Hogy én, Szemerjai Margit, egy jobbágy-családdal kerülök atyafiságba! Irtóztató! Irtóztató! Sokkal üresebb volt a szívem, hogy amúgy is boldog, igazán boldog lehetett volna a mi frigyünk, de hát éltünk volna azért szépen, sőt tán másoktól irigyelten is. De ami erre következik, az már nem is boldogtalanság

lett volna. Lábam elé hordhatta volna a világ minden kincsét, szerelme kiapadhatatlan forrása lehetett volna a gyöngédességnek, figyelemnek: gyűlöltem volna önt, mert kelepcébe csalt! Ezt a vádat szerelmének mélységes tengervizével sem mosta volna le.

De ím, most itt áll ön előttem, s ah, megsemmisülve tördelem a szókat: bocsásson meg, uram, bocsásson meg! Látom, mint nő alakja szédítő sebességgel s mint zsugorodik össze a büszke, gőgös Szemerjai Margit. Mily nagy ön s mily kicsiny vagyok én!

Miklós, Bandi Miklós! Fogd meg a kezemet s emelj, emelj, mert elsülyedek! Áraszd reám szívednek melegségét, hogy oly mélyen s igazán tudjalak szeretni téged, mint te a — szüleidet. Azokat az öreg embereket, akik nap-nap után csinosítgatják, virágozzák számunkra a kis szobát; akik mindegyre kitipegnek-tapognak az utcára, hogy nem jönnek-e

a fiatalok? A fiunk, a Miklós fiunk, aki annyit nyomorgott s aki most oly nagy úr, s a menyemasszony, az aranyhajú menyemasszony, akinek az öreg asszony szeretné megcsókolni hófehér arcát, kis kezét. Ah, az én arcomat, az én kezeimet! Én, én, én ha megcsókolhatnám már azokat a kérges kezeket, melyek a porból téged fölemeltek, csak azért, csak egyedül azért, — mert érzem, hogy Istennek végtelen kegyelme van velem — hogy most te meg fölemelj engem lelki nyomorúságomból!

Miklós! Hallgass ide. Üres szívem megtelt soha nem ismert érzelemmel. Kezedben a sorsom, tied vagyok. Szemerjai Margit, akinek szerelmedet megvallád — nincs többé. Egy új Szemerjai Margit áll előtted, aki neked vall szerelmet. Mit nekem a világ! Nem törődöm vele. Szeretnék fönt lenni a legmagasabb hegynek az ormán és onnan kiáltani: Bandi Miklós *engem* szeret!

Te Miklós, te nem érted azt, hogy mit tesz az, amikor valaki egyszerre csak megérzi, hogy *szíve* van. Te nem érted, mert neked mindig volt szíved. Nekem csak azóta van, mióta leveledet olvasám, olvasom és olvasni fogom mindig, valahányszor szükségét érzem annak, hogy az Istennel beszéljek.

Gyere, gyere, beszélj a mamával. Jöhetsz, repülhetsz. Apám, anyám tudnak mindent. Apa olvasta a levelet. Mama hallgatta. Apának arca — ah, mily élesen figyeltem! — egy pillanatra elborult. A mama elsápadt. De... aztán egyszerre csak — ó, ha láttad volna! — megeredt a könny az apa szeméből, szavai zokogásba fúltak — sa levélnek még végére sem ért, egymás kebelén sírtunk mindahárman.

— Ó, Istenem, — zokogott édes apám — köszönöm neked, hogy fiú helyett fiút adtál nekem!

S a komor arcon, mely Andor testve-

rem halála óta nem vidult fel soha —
ím, mennyei öröm fénye ragyog.

Miklós! Te már megaranyoztad az én
szüleim utolsó napjait. Most már rajtad
áll, hogy én is megaranyozzam a te szü-
leidét. Parancsolj velem!

A tied

Margit

III.

Édes fiam, Miklós!

Könnyes szemekkel olvasók leveledet, melyben hírül adád nekünk, szegény szüleidnek, hogy Istennek bölcs rendelésiből hites társul veszed méltóságos Szemerjai Gábor úr egyetlen leányát. Az égnek áldása legyen ti rajtatok, lelkem gyermekeim, Mikor a leveled olvasók, sírtam én is, sírt az édes anyád is, sírunk azóta mindig, de most a nagy szívbeli örömtől, Ó, lelkem gyermekem, mennyit sanyarogtál, amíg a jó Isten ide segített. De megsegített, áldott legyen szent neve érette. Hát én mennyit békétlenkedtem: minek is adtalak iskolába,

mért nem hagytalak az eke szarva mellett, hogy túrjad a földet, mint az apád, a nagyapád. Az anyádat örökké attól féltettem, a sok sírásban elveszti a szeme világát. Mennyit zsémbeltem rá: ne sírj, feleség, ha te elébb halsz meg, mint én, mi lesz belőlem? Mert édes fiam, jaj az öreg paraszt embernek, ha magára marad a világon. Az asszony-ember, az ügyesebb, még ha öreg is. Könnyebben él; a férfiember gyámoltalan, nyűg mindenkinek.

Mi, édes fiam, nem megyünk el a te lakodalmadra. Nem valók vagyunk mink gála úri népek közé. Lenéznének minket is, téged is. Itthon megbecsül mindenki, mert a madárnak sem vétünk, senkinek az útjába nem kerülünk, odafel a fényes urak és dámák között csak szegyenkeznénk s neked is csak terhedre lennénk. Pedig az anyád de szeretne ott lenni, hogy senki se lássa őt! Úgy én is szeretnék, mondom az anyádnak. Éjje-

lenként, amikor szemünkre nem jó álom, örökké arról diskurálunk, hogy lehetnénk ott látatlanul. A gőzösre nem igen merészkednénk ülni, mert hogy azon még sohasem ültünk, csak egyszer láttuk elszaladni Brassóból jövet, amikor egy szekér búzácskát vittünk. Annak az ára éppen elég volna, — mondja az édes anyád. De két szekér búza ára is felmenne, — mondom én. Mi már nem ülünk gőzösre, édes fiam, nem is nekünk való ez. Csak az édes anyád nem tud megbékülni, mindig azon sóhajtozik, hogy ő bizony hozzátok repülne, ha szárnya volna. Hiszen akkor én is oda-repülnék, tréfálkozom az öreg asszony-nyal.

Írod leveledben, édes fiam, hogy szegény házunkhoz is ellátogatsz feleségeddel, ó, fiam, gondold meg jól, mit cselekszel. Mi látnivaló van mirajtunk, elöregedett, együgyű embereken! A mi házunk tiszta, de nincs benne semmi úri

cifraság. Ami van a házunkban, az mind a házunktól is került ki. Finom úri ételekkel nem traktálhatjuk a feleségedet, pedig a szívünket is neki adnók különben. No, hanem az édes anyád nem olyan csüggedős, mint én. Azt mondja, csak írjam belé a levélbe, hogy jöjjetek. Majd a menyemasszony eligazgat mindent gusztusa szerint, A faluban van egy nőszemély, ki sok évekig szolgált úri házaknál, ezzel már szóba is van az öreg asszony. Ez — úgy hírlík a faluban — olyan úri ételeket főz, hogy még a királyné is megszopná az ujját utána, tisztesség nem esik mondván.

Hát akkor, mondom az anyádnak, csak jöjjetek Isten hírével. A kicsi szoba, azt magam is mondhatom, olyan, mint egy kápolna. Az édes anyád, ami szép képet talált az újságokban — ó fiam, minek küldöd, ha sok pénzedbe kerül! — mind berámáztatja. A két ágyon kilenc-kilenc

párna, a nagyanyádtól való, de még egy sem volt használatban. Eleget mondom az édes anyádnak, elég három-három párna is, az urak még ennyit sem használnak. De az édes anyád azt mondja: ha még annyi volna, azt is mind kirakná, mert tudja, hogy a drága menyemasszony el van kényeztetve. No, ezt én is elhiszem, — mondom én. Az apja kamarás, ami valami erősen nagy hivatal, úgy-e fiam? az anyja pedig báróné. Ugyan bizony, hogy mered megkérni a kezét, édes fiam! Ez semmiletteképpen nem fér a mi fejünkbe. Megkérdeztük a tisztelendő urat: ugyan mit szól, tisztelendő úr? Legyen áldott minden szava, úgy megkönnyítette a lelkünket. Megmagyarázta, hogy aki igazán szeret, nem nézi a szíve választottjának alacsony származását. Azt is mondta, édes fiam, hogy te valami nagyon derék ember s előkelő úr volnál, akibe szerelmes lehet egy grófkisasszony is. Hálát adtunk az

Istennek, az anyád is, én is. Csakhogy így van s nem másképpen.

Reszket már a kezem, édes fiam, eddig is alig bírám az írást. A szemem mind-egyre könyvedzik s nem látok, pedig az okulárét feltettem. Azt mondja az édes anyád, hogy az övét tettem fel, azért nem látok. Pedig én azt hiszem, mind-egy, mert fábrikában csinálták mindaket-tőt. Talán el sem tudod olvasni az én gyenge írásomat. Úgy-e, jobb lett volna, ha a tisztelendő úrral írtam volna. Ha-nem most mindenképpen úgy jött, hogy én írjak. Az édes anyád is akart vetni rá egy pár betűt, de ez már nem fért belé. De úgy is azt írta volna, hogy: jere haza, édes Miklós fiam, hozdad az én aranyhajú drága menyemasszonyt is, eszem azt a gyémántos szívecskéjét. No hát ezt én ide írom.

A méltóságos apósodat, anyósodat igaz szívvel tiszteljük s mondd meg alá-zatos üzenetünket, hogy drága leányu-

kért, amíg nálunk léssen, ne aggódjanak, hűséges szeretettel gondját viseljük. Téged fiam az egész falu népe tisztel, nagy bandaszóval s felbokrétázott kapu előtt vár a faluvégén. Mi már csak az udvarunkon várunk s

maradok a te édes apád

Bandi János.

IV.

Édes mamám,

Egy hete már, hogy kifejtetem ölelő karodból, egy hete, hogy asszony vagyok én is, a legboldogabb asszony a világon. Felesége Bandi Miklósnak, a szegény jobbágy fiának... Álom ez vagy valóság? Egy-egy pillanatban azt hiszem, hogy álom, s ijedten rezzenek föl: hátha álom, szeszélyes álom... Nem úgy gondolom, édes mamám, hogy én, a cs, és kir. kamarás leánya, hogyan lehetek egy szegény paraszt ember fiának a felesége. Nem ez az, mit ma sem akarok elhinni. Ellenkezőleg: néha egy különös gondolat száll meg . . . Vájjon nem egy szép mese

volt-e mindaz, amit Miklós írt vala az ő szüleinek szegénységéről, gyermek- és ifjúkorának szenvedéseiről, hogy jobban megejtse szívemet... Mert tudd meg, mamám, most az tenne boldogtalanná, ha Miklósom nem az volna, aki: egy öreg, kérges tenyerű szegény embernek a fia...

Nem, nem, mindaz, amit Miklós megírt nekem: nemes szívének vallomása első szótól az utolsóig — az, édes valóság. Édes valóság, mondom én, mert így szeretem én Miklóst. Képviselősége, egyetemi tanársága, a nagyvilági életben való csodálatos otthonossága — mind mellékes előttem. Én az igazi férfit imádom benne, aki nem vezetett oltár elé, amíg élete nyitott könyvként nem állott előttem; és imádom benne a gyermeket, aki előkelő állásában, hiú fényesség, ragyogás közepett sem feledkezett meg agg szüleiről, ezekről az egyszerű, szegény emberekről. Ezekről az áldott jó

öregekről, akiket — ó ne vedd zokon, édes mamám s te se, drága apuska, — „színt-édes-színthe” (ezt a kifejezést itt tanultam) úgy szeretek, mint titeket.

Jaj, mamám, de kedves szép öreg emberek a Miklós szülei! Azt én le sem tudom írni. Az öreg Bandi, aki fiatal korában még valamivel magasabb lehetett Miklósnál, olyan szép öreg ember, amilyen még csak az én Miklósomból lesz, „Az arca ennek a hetven esztendőös öreg embernek piros, mint a rózsa. De nem az egész arca, csak egy picit helyen, mintha egy picit rózsa oda festődött volna. Nekem ez feltűnt. Azt mondja az öreg ember: ez családi szín. ... Hát a Miklós arca miért nem ilyen rózsás? — kérdezem. — Ó, az más, menyemasszony. Az ő arca is ilyen volt, amíg el nem került közülünk. — A pesti levegő, menyemasszony, az törölte le a rózsát, magyarázza az öreg asszony.

Az öreg asszony! Ő róla még nem is írtam, Azaz, hogy az öreg emberről sem írtam. Nem is tudom, hogy melyikkel kezdjem. Ez az asszony csupa szív és ész, édes mamám. Csodálatos egy ilyen egyszerű asszonyban. Én ezt álmodni sem mertem volna. Ó, sohasem feledem a pillanatot, amikor megérkeznék. Persze hogy úgy volt, amint az öreg írta esküvőnk előtt. A falu kapujánál, mely fel volt virágozva, kendőzve, muzsikaszóval várt az egész falu népe. A tisztelendő úr szép beszéddel fogadott.

Miklós hebegett valamit, A könnyek elfojtották a szavát. Az én szemem is könnybe lábbadt. Nem láttam, csak éreztem, hogy asszonyok, leányok odaszaladtak hozzám s csókolták a kezemet, a ruhámat. Pedig én semmi jót nem tettem ezekkel a szegény népekkel. Hallottam, amint mondták, az öregek otthon várnak. Az udvaron ...

Ott voltak, ott. Úgy, amint elképzeltem. A galambdúcos kapu kitárva, Ott állott levett kalappal, könnybe lábbadt szemmel egy öreg ember, ünneplő ruhában. Mellette egy jóságos arcú öreg asszony. Nem tudom, hogyan szállottam le a kocsiról. Az öreg Bandi vett-e le vagy Miklós. Csak azt tudom, hogy hosszú ideig pihent a fejem annak az öreg; asszonynak a mellén, akinek nem volt több szava: édes gyermekem! A többi belefűlt omló könnyeibe. Mikor kifejtetem az édes ölelésből, az öreg ember, ki nek szemében még csillogtak a könnyek,, szelíden megfogta a kezemet a jobb kezével, balkezét gyöngéden a vállamra, tette s csak annyit mondott, miközben erősen rám szegeződött a tekintetei Most már hiszem, hogy igaz szeretetből lett a Miklós felesége! Azután nem is tudom, hogy is volt. Mi fogtuk-e közre az öregeket, az öregek-e minket: belépünk a pitvarba (itt eresznek hívják),

onnét jobbra a mi szobánkba... Abba a kis szobába, mely igazán olyan, amilyenek Miklós leírta. Abba a kis szobába, mely évek óta zárva volt idegenek előtt. Ahová mindennap becsoszogott az öreg asszony, rendezgette, csinosítgatta, hogy, ha majd megjön Miklós az „aranyhajú” feleségével, a királyné se átalljon belépni,,,

Mamám, édes mamám, mily kedves, meleg fészek ez a kis szoba! Fehérre meszelt falán itt egy kép, ott egy virág-, amott meg egy búzakarász-koszorú, aztán ismét egy kép. Újságból kivágott képek, de mind híres emberek arcképei. Semmi fölösleges bútor, de semmi sem is hiányzik. Van még díván is, az öreg asszony keze szötte-fonta csíkos gyapjúszövettel bevonva. Még az ágyak takaróját is mind az öreg asszony szötte. Hát a vánkos-végeken a hímzés, a varrás! Megannyi művész-munka, S milyen tisztaság bent a szobában és kint az udvaron, S a

virágos kertben! Két ablak nyílik erre s behajlik a szobába az égő vörös mályva. Egy ablak az udvarra nyílik s egy kicsike a veteményes kertbe. Ez a tyúkleső ablak, innét lesi anyámasszony, hogy a tyúkok nem gyomlálnak-e az ő palántái közt. Képzeld csak, mamám, tegnap, amint kinézek a tyúklesőn, hát egy öreg kotlós ott gyomlál a káposzta-palántákban. Eleget hess-egettem: hess, hess, ne kapard ki az ayámasszony palántáját, de rám sem hederített. Nosza, szaladtam ki, az ereszben fölkaptam egy nyírág-seprűt, ki a kertbe. Persze, hogy a másik pillanatban tyúkasszonyság már túl volt árkon-bokron szörnyű kotkodácsolással. Épp ahogy fordulok vissza, lép be anyámasszony. Összecsapta a kezét s áradozva mondta: ó édes arany-szájú csirkém!

Jött mindjárt az öreg Bandi is, akit én apámuramnak szólítok. (Úgy-e kedves megszólítás?) Apámurammal Miklós.

Mondta apámuram enyelegve: no lám, adjuk is át a gazdaságot a fiataloknak, feleség, ők éppen jól eligazgatnák. Mi összetennők a kezünket s élnénk a készből.

— Ó, mit beszél maga, pirongatja az öreg asszony.

— Hadd beszéljen, — biztatom én — nekem olyan jól esik.

És apámuram csakugyan egész napon tréfál, adomázik. Itt a faluban *vén huszár* a neve, így szólítja anyámasszony is. Mennyi sok érdekes dolgot mesél abból az időből, amikor ő huszár volt! Mert az volt ő is, az apja is, a nagyapja is. A Miklós nagyapja „kint volt a franciára is”. Volt Parisban,

— Az ám csak a nagy város, — mondja a vén huszár az apja után. Falu ahhoz képest Pest, Bár megesméri, hogy azóta Pest is nagyot nevedkedhetett.

Anyámasszony folyton csitítja: Ó, az isten áldja meg, ne beszéljen annyi ha-

szontalanságot. Hiszen azt a mesét már tízszer is elmondta a menyemasszonynak!

S az öreg asszonynak igaza van. Apámuram mindennap eímeséli egy-két kedvenc dolgát, de én olyan áhítattal, olyan komolyan hallgatom. S roppant erősítem anyámasszonnyal szemben, hogy *ezt* még nem hallottam. Csak mondja, apámuram, mondja!

S apámuram mondja és olyan hálás azért, hogy én hallgatom, Miklós csak mosolyog, szorongatja a kezemet, hosszan néz a szemembe... ő is olyan hálás, hogy az öreg meséit hallgatom ... És hidd el nekem, mamám, hogy igazán élvezet hallgatni az öreget. Sokat tapasztalt s amit nem is hittem volna: sokat olvasott, Miklós mindig küldött neki könyvet, újságot s apámurammal mindenről lehet beszélni — a színházon kívül. Azt mondja, amit erről írnak az újságok, azt nem érti.. .

Este, amikor magunkra maradunk, Miklós mindig vallatóra vesz: édesem, légy őszinte, — akarsz-e tovább menni? Melyik fürdőre vigyelek? Itt van közel — Tusnád, Borszék ...

— Nem kívánkozom sehová, — tiltakozom én. Itt szeretnék maradni egész nyáron, itt, az öregeid között!

S ez nem affektálás, édes mamám, *te* elhited nekem. Miért is kívánkoznám én innét tovább? Akárhol járnánk, mind-egy volna nekem, csak Miklós velem legyen. De örülnének-e bárhol is úgy nekem, mint ahogy örülnek ezek a jó öregek? Amíg lehet, nem fosztom meg őket a fióktól. Hisz úgymint megfosztottam már őket. Egy hét, két hét múlva elmegyünk s ki tudja: látják-e többé mindenüket, legdrágább kincsüket. Az ő napjaik megvannak számlálva, s kettejük közül egyiknek vájjon ki fogja be a szemét, ha majd üt az utolsó óra? Mi örömük is van tulajdonképpen abban ezeknek az

egyszerű embereknek, hogy a fiók nagy úrrá lett (amint ők mondják), ha nem láthatják napról-napra, ha nem lehetnek közelében? Fölneveltek egy gyermekeiknek nevelték? *Nekem, egyedül nekem!* Nem volna-e szívtelenség, ha sajnálnám tőlük ezt a pár hetet! Miért ne aranyoznám meg utolsó napjaikat, amikor ezzel nemcsak nekik, nemcsak az Istennek, de magamnak is tetsző dolgot cselekszem!?

Ó ha látnád, édes jó mamám, mily gyöngéd, aggódó szeretettel vesznek körül engem ezek az egyszerű emberek! Nem dicsekszenek ők senkinek, nem ütik dobra a boldogságukat. S mennyire vigyáznak, hogy valamiképpen alkalmatlanok ne legyenek nekünk, bolond szerelmes fiataloknak- Mert bizony mi, édes mamám, bolond módra szeretjük egymást ...

Ki-kisétálunk a rétre, a rozsföldekre, a közel erdőbe, bejárjuk mindazokat a helyeket, melyekhez Miklóst gyermek-

kori emlékek kötik. Én mindig hívom az öregeket, jöjjenek ők is. Látom a szemükből, hogy mennyire szeretnének jönni. Eltotyognának velünk a világ végére is. S nem jönnek még sem. A világ minden kincséért sem. Ki nem fogynak a kifogásokból. Hogy ők már nem bírják a gyaloglást. Hogy a sétálás nem is való olyan egyszerű embereknek.

— Csak menjetek, édes gyermekeim, menjetek. Az öregeknek sutban a helye. — Ott, ott.

De a kapuig elkísérnek. És ameddig csak látnak, le nem veszik rólunk a szemüket. Mi vissza-vissza fordulunk, búcsút integetünk, ők is. S mintha hallanám az öreg asszony szavát: — Ó édes, aranyos csirkém! (Ez én vagyok.)

S az öreg ember motyogását: Derék pár ember, igazán derék egy pár ember.

Amikor befordulunk egy másik utcába, még azután is sokáig ott állnak s néznek, néznek hosszasan a messzeségbe,

hátha valahol fölbukkanunk s még egyszer látnak.

Nem, nem írom tovább, édes mamám! ... Oly végtelenül boldog vagyok, hogy meg-megreszketek, hátha ekkora boldogság nem is tarthat sokáig. Mindent megtalálok én itt, csak ti hiányoztok. Tudod mit, édes jó mamám? Jertek le! Lepjete meg az apuskával! A vasútnál találtok fiakkert Abba üljetek bele. Mondjátok a kocsisnak; hajtson Baconba. Mikor aztán a faluba értek, akár ne is kérdezetek senkit; hol lakik az öreg Bandi János. Csak hajtson a kocsis egyenesen, az útból ki nem térve. Addig hajtson, amíg egy magas galambdúcos kapuhoz nem ér az út jobb oldalán. — De lehet ám több galambdúcos kapu is, — mondod te. Van bizony. De az apámuram kapujára ez van írva;

„Isten segedelméből építették Bandi Huszár János és felesége Nagy Borbála.

Áldás a bejövőknek — béke a kimenőknek!”

Ezen a kapun hajtsatok be bátran.
Jertek, jertek!

Kezeteket csókolja:

Margit.

Tartalom.

	Oldal
Testamentum (I-II.)	7
Jankónak.....	37
Aranyvirágnak	49
Bandi Miklós (I-IV.)	61